

Tabt og fundet

Hans Jørgensen Sadolins bodssalmer indkøbt til Det kongelige Bibliotek

af lektor, dr.phil. Minna Skafte Jensen

I sommeren 1988 udvidede Det kongelige Bibliotek sin samling af de ældste danske bøger ved at indkøbe en "ny" digtsamling af Hans Jørgensen Sadolin (1528 - efter 1600), *De syv bodssalmer gengivet i lyriske vers* (Psalmi Pœnitentiales Septem, Carmine Melico Redditi), Hamburg: Nic. Wegener 1575. Bogen havde været tabt i århundreder, og man kendte kun dens titel, indtil den pludselig en dag dukkede op i en Strassburg-antikvarboghandlers katalog. Det var forskningsbibliotekar Kristian Jensen i Oxford, som opdagede den, så efter i Lauritz Niensens store bibliografi over bevarede danske bøger fra 1500-tallet og, da den ganske rigtigt ikke fandtes der, straks ringede til bibliotekskonsulent Ivan Boserup på Det kongelige Bibliotek. Lederen af Danske Afdeling, førstebibliotekar Nils-Henning Jeppesen, blev sat ind i sagen, og sådan lykkedes det at købe dette lille nationale klenodie.

Hans Jørgensen Sadolin tilhører den første generation af latinskrivende danske renæssancedigtere. Han studerede i Wittenberg hos den gamle Philip Melanchthon fra 1550, blev senere præst og siden provst i Musse herred på Lolland og opnåede så stor anerkendelse som digter, at han i 1570 blev udnævnt til poeta laureatus af Frederik II. Han har skrevet i mange forskellige genrer - elegi og epigrammer, hexameter og lyriske vers, kærlighedsdigte, digte til venner og velyndere og en række digte til kongehuset, bl.a. en samling epigrammer om alle de danske konger fra Dan til Frederik II, trykt 1569.

Latinske salmeparafraser

Den genre, han her udfolder sig i, var højmoderne i det 16. århundrede: gendigtning af gammeltestamentlige salmer i klassiske latinske versemål.

ΒΙΒΕΡΓΙΟΣ.

ὄψιατος οἱ Βροτεοὶ μορφὴν ὄψαται,
τὴν τύχην ἴδεν δέκνυσι καλ' ἀγαθὴν.

Den unge håbefulde digter - portræt i et af Sadolins ungdomsværker. I den græske underskrift kalder han sig selv "Vibergius" (=fra Viborg; det indledende B antyder, at Sadolin brugte nygræsk udtale). Verset lyder i oversættelse: Det er kun legemets skønhed, som menneskeøjne kan skue, Sjælens skønhed må ses ud fra en smuk karakter.

Den er som så meget andet i renæssancen en direkte fortsættelse af middelalderlige traditioner: at gendigte bibeltekster på latin eller modersmål havde i århundreder været en yndet sport; herhjemme kan man f.eks. pege på Anders Sunesens latinske gendigtning af skabelsesberetningen, *Hexaëmeron*, fra slutningen af det 12. århundrede. Men genren blev rendyrket i 1500-tallet med en iver og lidenskab, som nok kan undre en moderne læser. Skabelsesberetningen og juleevangeliet blev omdigtet igen og igen; for juleevangeliets vedkommende er det ikke sjældent det første, en ung lovende latindigter får trykt - en slags svendeprøve i kunsten. Den første gennemkomponerede digtsamling af en dansker i 1500-tallet er Hans Blacks *Hellige Oder* (Odae sacrae) fra 1549, netop en sådan samling gendigtninger af bibelske passager i Horats-efterlignende lyriske vers. Men intet var så beundret et gendigtningsemne som Davids salmer. De to kendteste komplette samlinger var tyskeren Eobanus Hessus' gendigtning i elegiske disticha, Marburg 1537, og skotten George Buchanans i lyriske versemål, Paris 1565. Den sidstnævnte opnåede over 100 udgaver, og der verserer en historie om, at den store franske humanist Henri Étienne, som udgav Buchanans digte, i en periode holdt manuskriptet tilbage i det håb at kunne udgive det som sit eget, hvis den svageligt udseende unge forfatter bukkede under for skæbnen i tide. Det gjorde han nu ikke, og iøvrigt er der naturligvis al grund til at mistænke historien som ondsindet sladder - men den siger noget om, hvor anset en kunst parafrasen var.

Hvad var det tiltrækkende i den? Hvorfor blev folk ved at løse den samme bundne opgave gang på gang? Man kan tænke sig forskellige forklaringer. En af dem er, at genren var central for det i grunden umulige projekt at forene den kristne og den hedenske kulturarv, som de nord-europæiske renæssancehumanister arbejdede så nidkært på. De højt beundrede romerske forfattere fra oldtiden var jo desværre hedninge, men måske kunne man lære dem kunsten af og præstere noget, der var lige så smukt som deres værker og havde et bedre indhold. En vellykket gendigtning forenede "ars poetae et mens prophetae", digterens kunst og profetens tanke, som en samtidig læser sagde om Buchanans parafraser. Bagved lå den foruroligende opfattelse, at den hellige skrift, hvad formen angik, ikke rigtig var på højde med de klassiske romerske værker.

En anden forklaring, som ikke udelukker den første, gælder renæssancens efterligningskunst som helhed. Ved stadig at genbruge de romerske klassikere arbejdede man sig mere og mere ind i deres verden, så at man selv blev en del af den og nutiden en gentagelse af oldtiden. Selv om man digtede som Horats eller Vergil, var ærindet normalt aktuelt nok. Det var en ganske kreativ brug af oldtiden, latindigterne gjorde. Et godt eksempel på

det er nogle tidligere salmeparafraser, Sadolin havde offentliggjort i sin lille bog *Insignia Regum Daniae*, De danske Kongers Våbener, som udkom i 1569 under Syvårskrigen med Sverige. Her gendigtede Sadolin bl.a. salme 21, som handler om den konge, Gud elsker, og hans triumf over sine fjender. Gendigtningen holder sig klos op ad originalens indhold, men forud for digtet skriver Sadolin, at han har skrevet det i anledning af danskernes sejr over svenskerne ved Falkenberg. Konteksten sætter altså Davidssalmens gudbenådede konge lig Frederik II, mens de fjender, der tilintetgøres som avner i ilden, umiskendeligt er 1500-tals svenskere.

Nærværende digtsamling har også et aktuelt budskab, men derom senere. Lad os først se lidt nærmere på indholdet.

Sadolins bodssalmer

Bogen fremtræder selvbevidst med den laurbærkronede digters våben på bagsiden af titelbladet. Et tekstbånd siger: "I håb og tålmodighed er dyd og sejr" - en tilføjelse til Sadolins våben formodentlig gjort til lejligheden. Iøvrigt begynder bogen med et forord, stilet til Frederik II med opregning af alle hans titler - de goters og venders o.s.v. Dernæst følger de syv bodssalmer (nr. 6, 32, 38, 51, 102, 130 og 143 i den autoriserede danske oversættelse) i hver sit klassiske lyriske metrum. Samlingen rundes af med en bøn i digterens egen mund, udformet i sappiske strofer. Så følger en gendigtning af Luthers "Ein feste burg ist unser Gott" i elegiske disticha. Dermed er bogen i og for sig færdig, men der er tilføjet en lang gendigtning af Fadervor i jambiske dimetre, indledt af et særskilt forord, hvori digtet tilegnes til forfatterens bror Jacob.

Digtsamlingen indfører sig naturligt i Sadolins forfatterskab, som indeholder mange bibelgendigtninger. Salmeparafraserne i *Insignia Regum* er allerede nævnt. Man kan også pege på *Enchiridion Evangelicum* (Evangelisk håndbog), Kbh. 1572, hvori kirkeårets evangelietekster er omformet til jambiske dimetre, på gendigtninger af juleevangeliet i *Uranie*, 1574, m.m. Samtidig viser den fremad mod forskellige af digtene i samlingen *Silvæ* fra 1581, som bl.a. indeholder en gendigtning af skabelsesberetningen og hele tre nye parafraser af Fadervor.

Sadolin holder af at give sin læser det indtryk, at hans værker nærmest digter sig selv; f.eks. hævder han i forordet til sine bryllupsdigte til Hans Frandsen fra 1566, at han har ekstempereret latinske lyriske vers i festligt vennelag, og om sine salmegendigtninger her siger han, at han har digtet dem undervejs til Flensborg; glosen han bruger er "decantare", som nærmest

ILLVSTRISSIMO,
 POTENTISSIMO ET SE-
 RENISSIMO HEROI AC DOMI-
 NO, D. FRIDERICO II. DA-
 nia, Noruegia, Gotorum, Vandalorum, Regi:
 Duci Slesvici, Holstia, Stormaria & Dithma-
 ria: Comiti Oldenburgi & Delmenhorstij:
 multarumq; circa gentium Principi fortuna-
 tissimo: Domino suo clementissimo.
 Iohannes Sadolinus
 S. D.

Quanti casibus & calamitatibus boni pla-
 runq; Viri. Rex illustrissime D. FRI-
 DERICE, involvantur, vnius Davidis nobil-
 lissimum exemplum parefacit. Quos hic men-
 dacij? quot criminacionibus? quot ludibrijs?
 quot cavillationibus vexatum, non modò loto-
 bras querere, sed in exilium fugere coactum
 est, ut suorum dolis & insidijs inimicorum
 crudeliter opprimeretur. Et nisi violentia bo-
 niti prudenter cessasset, fatosq; meliori se refer-
 unctes, Dy boni quam praclaro dona vna
 cum

Første opslag i "Bodssalmerne" med begyndelsen af forfatterens forord til Frederik II, flankeret af hans våbenskjold som poeta laureatus. I tekstbåndet står der: "I håb og tålmod er dyd og sejr".

betyder "lire af". Måske er det rigtigt - vi har ingen mulighed for at verificere det. Men resultaterne er kunstfærdige. Sadolin kan være en meget ordret digter, som han f.eks. er det i den ene af sine versioner af Fadervor i *Silvæ*, hvor han her og der klarer at gøre de eksisterende ord til vers blot ved ændring af ordstillingen.

Bodssalmerne er for det meste lidt friere. Sadolin holder sig tæt til teksternes forløb, og det er sjældent, at elementer udelades. Men han udvider gerne de enkelte led, fordobler metaforer eller forsyner Vorherre med ophobninger af titler. F.eks. indleder han salme 143 som følger:

O Pater, o rerum cunctarum digne creator,
 Qui DEUS es verus, iustusque per omnia secla
 Rex agis ...

(O fader, o alle tings værdige skaber, du som er den sande Gud og gennem alle århundreder handler som en retfærdig konge ...)

CARMEN

Flumi sancto sit honor paterni:
Qui DEVS vivit, viget, imperat,
Trinum & unum.

EIVSDEM SADOLINI
ELEGIA E VERNACYLO LV-
theri, de miranda Ecclesia
conservatione.

Fortis amico pijs DEVS est clypeus, fidelis:
Hoc oritur solo praeside nostra salus.
Eripis his animas nostras à carcere mortis,
Et sortem nostram lenius ire iubet.
As votum esse Satan tentas nos fraudibus atris
Vincere, ut insidijs est vaser ang, dolis.
Hoc ducit conspirare rigidi plerumq, Tyranni,
Atq, Sophistarum perniciosa cobori.
Quam varijs sese Cecodaman flexibus infert?
Non similem artificem maximo Orbis habes.
Nil nisi nostra vales, nihil omnium nostra potestas:
Rebus in his dubijs turba pusilla sumus.
Vincimur exigua cura facilisq, labore,
Nec longam ceteri res habet ista moram.
Pro nobis verò pugnat fortissimus heros,
Cum ad aspectum Tartaro vosla tremamus.

An

ELEGIACVM.

An Domini quavis tanti cognoscere Nomen?
Hos titulos, hac & rebora Christus habet.
Hic Regum Rex est, servator amabilis hic est:
Hinc sunt militia premia danda Duci.
Damanibus turvis quod si levissumus Orbis
Totus abundaret, quos serus Orcus alit:
Et nostrum cœtum properaret gustare samo
Mergere, cum miseris qui leo glubis onas:
Non tamen hos assu faceremus, vempè repellis
Fortior à nobis mensura proserna DEVS.
Sic licet immmanis, fremitusq, insorgat amaro,
Mundi qui reprobi dicunt esse gigas:
Quid tamen ipse potest, ut Christo vindice cap-
Verbo uno Domini perfidus iste ruit. (tu?
Scilicet hac Mundum fretis immialabile nubium:
Grata peruersi nulla laboris erit.
Nam DEVS aeterno nutu statq, perovni
Nos innat, & dulci munus amantior ope.
Vita, diuitijs, matris, uxore, propinquis,
Debemusq, alijs, fore, carere bonis?
Quid tum? non isthac nos vexat frivola cura.
Nam commissis manent nostra pericla DEO.
Vivimus aut moritur, celum possessio nostra est:
Per Christi danteur muneris tanta fidem.

FINIS.

"Vor Gud har er så fast en borg" omsat til latinske disticha. En tidligere ejer har angivet opdelingen i 4 strofer.

Oversættelsen af Luther-salmen er et særligt raffinement, idet Vor Gud han er så fast en borg allerede i sig selv er en gendigtning af en Davidssalme, nr. 45, *Deus noster refugium et virtus*. Luther forholder sig så frit til den gammeltestamentlige salme, at den snarere kan kaldes en inspiration til den tyske version end forlægget for den; Luthers tema, krigen mellem Gud og Djævelen, hvori Jesus er den frontkæmper, der redder os andre, har han selv indføjjet, mens den oprindelige salme mere taler om Gud som redning fra naturkatastrofer. Sadolin holder sig til gengæld tæt til Luther, og der er ingen tvivl om, at det er Luthers og ikke Det gamle Testaments salme, han parafaserer.

Sadolins digt er trykt som én fortløbende elegi, men den kan let deles op på fire strofer lige som Luthers salme, med fem disticha til hver. Tankegangen udvikler sig ganske parallelt gennem de to versioner af digtet, men Sadolin, der bevæger sig i et bredere versemål, er betydeligt mere ordrig end Luther. Som eksempel kan vi tage strofe 2:

Mit unser macht ist nichts gethan
wir sind gar bald verloren
Es streit für uns der rechte man
den Gott hat selbs erkoren
Fragstu wer der ist?
Er heist Jhesus Christ
der Herr Zebaoth
Und ist kein ander Gott
das felt mus er behalten.

Nil vis nostra valet, nihil omnis nostra potestas:
Rebus in his dubijs turba pusilla sumus.
Vincimur exigua cura faciliq̄ labore,
Nec longam certe res habet ista moram.
Pro nobis vero pugnat fortissimus heros,
Cuius ad aspectum Tartara vasta tremunt.
An Domini quæris tanti cognoscere Nomen?
Hos titulos, hæc et robora Christus habet.
Hic Regum Rex est, seruator amabilis hic est:
Huic sunt militiæ præmia danda Duci.

Luthers to første linjer er blevet til fire, som endda er væsentligt længere: "Vor magt er intet værd, hele vor styrke intet; i denne kritiske situation er vi en lille ubetydelig flok. Vi besejres med ringe anstrengelse og stor lethed, og det er en sag, der ikke tager lang tid." Men tankegangen er ganske den samme. I tredje linje er Luthers rette mand blevet til den tapreste helt, som var det et antikt epos. Fjerde linje er forsvundet og erstattet med en beskrivelse af, hvordan oldtidens helvede, Tartaros, skælver af frygt ved synet af den kristne helt. Dernæst går Sadolin helt tæt tilbage til sit forlæg og fastholder Luthers spørgsmål til læseren (eller måske snarere sangeren): "Vil du måske gerne kende navnet på så stor en herre?" Glosen for herre, dominus, havde dårlige konnotationer i oldtiden, betød noget i retning af tyran; men Sadolin var ingen modstander af kongemagt, og i de næste to linjer udvider han billedet af Jesus som en jordisk konge: "Disse titler og denne styrke er det Kristus, der har. Han er kongernes konge, han er den elskelige redningsmand; han er den hærfører, som skal have felttogets pris." Luthers gammeltestamentlige Herre Zebaoth er forsvundet; han lader sig ikke rigtig antikisere. Og det trosbekendende udsagn, at der ikke findes nogen anden Gud, har måttet vige pladsen for kongebilledet.

Luthers overordnede billede af Jesus som forkæmper i striden mellem os

og Djævelen er fastholdt, og det gælder også rækkefølgen af de enkelte led og dialogen mellem digter og læser. Men den romerske oldtid har fortrængt den gammeltestamentlige forståelsesramme, og dertil kommer så, at den verdslige kongemagt er lusket ind ad bagdøren ved hjælp af kongemetaforerne for Jesus.

Den nødstedte digter

Sadolins bodssalmer er udgivet i en vanskelig fase af forfatterens liv. Han havde forbrudt sig ved at ligge i med en af de adelige frøkener på Maribo kloster, var blevet afsløret og havde måttet forlade sit embede; for en tid flygtede han via Flensborg til Tyskland med sin familie. Siden vendte han tilbage og blev dømt til forvaring på Sorø kloster. I 1580 blev han løsladt, og vi har endnu et par digtsamlinger fra hans hånd, som viser, at han blev taget til nåde igen af kongen.

Sadolin siger ingenting konkret om sine egne forhold i digtsamlingen. I forordet refererer han ganske alment til, at han er udsat for anklager og spot fra ildesindede personer, og forsikrer om sin uskyld. Siden, i forordet til Fadervor-parafrasen, er der igen et par hentydninger til, at han er i en vanskelig situation. Men som helhed må bogen siges at være upersonlig, en ret nøjagtig gengivelse af bodssalmerne i smukt, klassisk latin.

Forordet handler om kong David, naturligt nok for så vidt som det er hans salmer, der parafraseres. Som mange andre fremragende mænd måtte han opleve at blive udsat for løgne, beskyldninger og spot, som tvang ham i skjul og siden i landflygtighed. Havde han ikke på den måde unddraget sig sine forfølgere, var han næppe sluppet med livet i behold. Det er hans eksempel, Sadolin følger, når han trøster sig i modgangen med at digte salmer, sin konge og sit fædreland til ære. Forordet slutter med en bøn til Vorherre om alt godt for kongehuset. Der skal ikke megen opfindsomhed til for at se, at Sadolin identificerer sig med David; de to er ikke blot fælles om salmerne og forfølgelsen, men også om den enestående begavelse, som nødvendigvis skulle gå til spilde. Hvad David angår, refereres der til, hvordan han i sin ungdom måtte flygte, fordi Saul stræbte ham efter livet (1. Samuels bog 19 ff.). Det er velkendt, at han siden kom ovenpå igen og blev konge over Israel, sådan som det forlængst var bestemt af Gud; om også Sadolin skal komme ud af sine trængsler og få mulighed for videre udfoldelse af sine talenter, ligger i Guds og den danske konges hånd.

Hvor langt går parallelliteten med David? det kan være fristende at indtage en anden berømt episode i den store digterkonges liv, affæren med

Sadolin indleder sin digtsamling "Uranie" fra 1574 med et træsnit, der forestiller digterkongen David - formodentlig for dermed at antyde, at han opfattede sig selv som den danske David.

Batseba (2. Sam. 11-12); tanken er des mere nærliggende, som en af bods-salmerne, nr. 51, netop fremtræder som den salme, David sang for at formilde Gud efter sit ægteskabsbrud. Det er helt banalt i det 16. århundrede for en digter at identificere sig med David, og naturligvis ganske særlig i forbindelse med en parafrase af Davids salmer. Men han passer ekstra godt i Sadolins aktuelle sammenhæng, og jeg tror, han indgår i en implicit argumentation over for kongen: Sadolins egen forsyndelse er ikke værre, end at selveste David har begået en tilsvarende.

Der er også andre skjulte referencer. Forordets latin er hentet lige ud af Cicero, og det er næppe en tilsnigelse at tænke på Cicero som en anden af de "viri boni", som kom ud for så mange skæbnesvangre omskiftelser og

også på et tidspunkt måtte drage i landflygtighed. Digteren føler sig i godt selskab! og især er det nok meningen, at Frederik II skal forstå dette budskab.

Digtsamlingen er også et vidnesbyrd om Sadolin som en rettroende lutheransk digter. Det signaleres ved parafrasen af Luthers salme, som jo sætter Luther ind på linje med David selv som et værdigt udgangspunkt for en klassisk gendigtning, men også overhovedet ved valget af bodssalmerne. Disse havde nemlig været i centrum af Luthers arbejde med Det gamle Testamente. Hans første forelæsningsrække i Wittenberg 1513-15 havde handlet om Davids salmer, og i 1517 havde han udgivet en tysk oversættelse af de syv bodssalmer som det første skrift, han selv bragte i trykken.

Vor digtsamling er altså dels et elegant, moderne værk, egnet til at kaste glans over Danmark (som det siges i forordet), dels en bøn til kongen: forkast ikke den digter, du selv har laurbærkronet; hans forsyndelse er ikke større, end hvad David har begået; han er så from som både David og Luther, og du har ikke råd til at lade så sjælden en begavelse gå til spilde.

At Sadolin har holdt på mere end én hest synes at fremgå af en håndskreven dedikation på forsiden af dette eneste eksemplar. Der står: "Til hr. Hieronymus Chyseveterus, doktor i begge slags jura og kansler hos den saxiske kurfyrste, fra forfatteren Sadolin." Chyseveterus er kendt fra Sadolins første digtsamling, *Elegidia*, Wittenberg 1552, hvor han er digterens nærmeste ven. Formodentlig har Sadolin fordelt eksemplarer af sin digtsamling til indflydelsesrige venner i det håb på den ene eller anden måde at finde en acceptabel løsning på sine problemer.

Ved sine parafraaser gør Sadolin den bodfærdige gammeltestamentlige digters ord til sine. Dermed gør han sig til en del af en aktuel strømning, idet der jo blev arbejdet ivrigt med Davidssalmerne af både teologer og salmedigtere, af en lærd strømning, som jeg har forsøgt at redegøre for, og af en poetisk tradition med rødder i Petrarcas bodssalmer. Der er mange lag i salmeparafraaserne 'jeg', ligesom deres 'du' er både Gud og Frederik II.